

**Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
(ПУЕТ)**

**НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ФІНАНСОВО-
ЕКОНОМІЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ СВІТУ**

Монографія

*За загальною редакцією
д. е. н., професора О. В. Чернявської*

**ПОЛТАВА
ПУЕТ
2014**

УДК 336(477)
ББК 65.261(4 Укр)
НЗ5

Рекомендовано до видання, розміщення в електронній бібліотеці та в навчальному процесі вченою радою ВНЗ Укоопспілки «Полтавський економіки і торгівлі», протокол № 6 від 29 травня 2014 р.

Автори:

О. В. Чернявська, О. В. Кендюхов, С. Г. Міщенко, В. О. Василенко, Б. Г. Шелегеда, А. М. Поодерьозін, П. В. Шуканов, О. В. Абакуменко, М. В. Гунченко, Л. Б. Рябушка, А. М. Соколова, О. І. Бутенко, А. Т. Г. Кубах, О. А. Горбунова, Т. С. Юрко, О. А. Тимофеева, К. Є. С.

Рецензенти:

А. В. Череп, д. е. н., професор, декан економічного факультету, завідувач фінансів і кредиту Запорізького національного університету;
О. Ю. Попова, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного Донецького національного технічного університету.

**Національна економіка в умовах формування нової
НЗ5 економічної архітектури світу: монографія / [О. В. Чернявська,
О. А. Кендюхов, С. Г. Міщенко та ін.]; за заг. ред.
Чернявської. – Полтава: ПУЕТ, 2014. – 319 с.**

ISBN 978-966-184-166-5

У монографії розглянуто сучасний стан і перспективи національної економіки в системі формування нової фінансово-економічної архітектури

Монографія містить результати наукових досліджень із питань національної економіки та практичні рекомендації щодо перше формування й ефективного використання фінансових ресурсів держави, вивчення моделі національного споживання, вирішення проблем розв'язання сектора управління, фінансових і нефінансових корпорацій господарств, забезпечення національної фінансової безпеки.

Розраховано на науковців, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів економічних спеціальностей, а також працівників реального сектору економіки, державних і регіональних органів

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. Нова світова фінансово-економічна архітектура та передумови інтеграції національної економіки.....	8
1.1. Національна економіка: сучасний стан інтеграції до світового простору та оцінка результатів внутрішньої і зовнішньої державної політики (<i>О. В. Чернявська</i>).....	8
1.2. Світовий порядок та умови формування нової фінансово-економічної архітертури світу (<i>П. В. Шуканов</i>).....	24
1.3. Фінансові ресурси підвищення ефективності економічного розвитку держави з урахуванням векторів її міжнародної інтеграції (<i>М. М. Корнев, Б. Г. Шелегеда</i>).....	38
Розділ 2. Фінансово-економічні важелі розвитку національної економіки	54
2.1. Формування інвестиційного клімату України (теоретична та практична складова) (<i>Т. Г. Кубах</i>)	54
2.2. Методичні засади оцінки ефективності міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів (<i>Л. Б. Рябушка</i>).....	78
2.3. Вплив державного боргу на макроекономічні тенденції розвитку (<i>О. В. Чернявська, А. М. Соколова</i>)	98
Розділ 3. Напрями та механізми трансформації сектору державного управління.....	114
3.1. Особливості формування державних фінансів та напрями реформування основних формуючих систем (<i>О. В. Кендюхов</i>)	114
3.2. Оптимізація процесів використання бюджетних та державних коштів (<i>С. Г. Міщенко</i>).....	121
3.3. Трасформація сутності та ролі фінансової політики держави у регулюванні економіки (<i>К. Є. Лавров</i>).....	132

4. Впровадити пільги для банків які кредитують малий та середній бізнес за низькими процентними ставками.

5. Зниження податкового навантаження на юридичних та фізичних осіб, а не введення додаткових акцизних зборів та податків для громадян.

6. Створення спрощеної процедури організації та комфортних умов діяльності та розвитку не тільки для великих, а й для малих та середніх представників бізнес-середовища.

7. Впровадити прозору систему прийняття рішень державними органами влади, що буде сприяти зниженню корупційності судової, правоохоронної та державної влади.

8. Відхід від декларації реформ на папері.

Досвід минулих років продемонстрував, що збільшення обсягів іноземних інвестицій несуттєво вплинули на розвиток промисловості України, її структурну перебудову, впровадження прогресивних технологій та технічне переозброєння підприємства. Очевидно необхідно знайти який дозволить збалансувати норму прибутку, рівень ризику, стимули та гарантії інвестора, що забезпечить необхідний результат власнику і суспільству. Формуючи інвестиційний клімат необхідно приділяти значну увагу державним інституціям, наслідкам тих чи інших дій та можливостям подальшого розвитку держави.

2.2. Методичні засади оцінки ефективності міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів

Постановка проблеми. Питання коригування механізмів надання фінансової допомоги регіонам України з метою підвищення її ефективності, створення стимулів з нарощування дохідної бази місцевих бюджетів, вдосконалення системи розмежування видаткових зобов'язань між рівнями бюджетної системи залишаються пріоритетними напрямками державної бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин. У зв'язку з цим, дослідження та обґрунтування оцінки ефективності системи міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів вимагає проведення комплексної діагностики, на основі запровадження науково обґрунтованого методичного інструментарію.

що враховує особливості регіонального розвитку, дозволяє виявляти регіональні проблеми та їх причини, визначити потреби та регіону, а також визначити напрямки стратегічного розвитку.

Аналіз останніх публікацій з тематики дослідження. Проблематика міжбюджетних відносин в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку окреслена як вітчизняними так і зарубіжними науковцями. Питання фінансового забезпечення регіонального розвитку окреслені в роботах українських науковців та практиків, серед яких: М. Азаров, О. Барановський, В. Геєць, В. Опарін, В. Федосов, А. Єпіфанов, О. Теліженко, Є. Балацький, С. Фролов, І. Чугунов та ін. Вагоме місце в розробленні методологічного інструментарію міжбюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних утворень займають праці російських вчених: А. Балтіної, В. Іванова, Г. Полієва, М. Полозкова. В роботах І. Вахович, І. Камінської, Н. Велентейчак, О. М. Стасюк, Л. О. Уманець обґрунтовані окремі аспекти бюджетного забезпечення регіонального розвитку. Вплив міжбюджетних відносин на соціально-економічний розвиток муніципалітетів в країнах з перехідною та розвинутою економікою ґрунтовно опрацьований зарубіжними авторами: Tanzi Vito, Roy Bahl, Jun Ahmad, Richard Miller Bird, Charles B. Blankart. Віддаючи належну увагу наявним науковим доробкам зарубіжних і вітчизняних вчених окресленої проблематики, слід зазначити, що існує необхідність у підвищенні теоретико-методологічного рівня подальших наукових досліджень до оцінки ефективності міжбюджетних відносин як інструменту соціально-економічного розвитку регіонів та запровадження дієвих бюджетних механізмів у системі інституційного середовища суспільства з метою підвищення результативності міжбюджетних відносин в системі державного регулювання економіки.

Постановка завдання. Враховуючи сучасні положення фінансової теорії та доробки вчених удосконалити методичні засади оцінки ефективності міжбюджетних відносин у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів та обґрунтувати практичні рекомендації щодо стратегічних напрямків фінансової забезпечення регіонального розвитку.

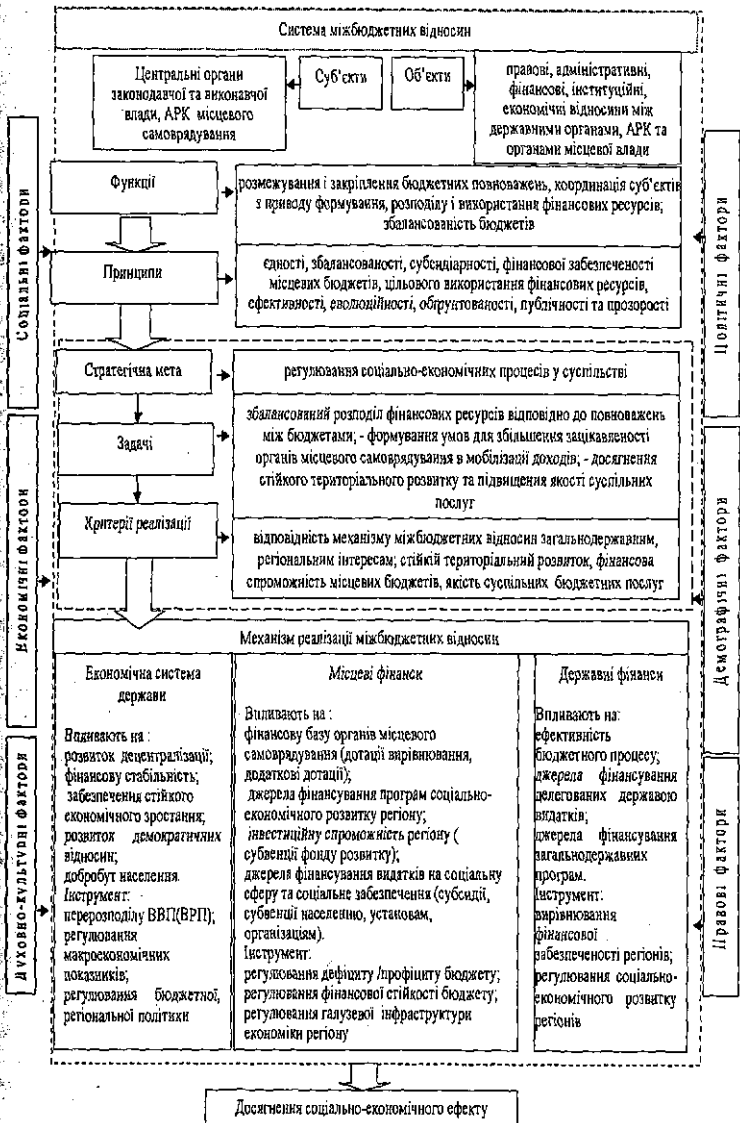
Виклад основного матеріалу дослідження. Роль та значення міжбюджетних відносин в процесах зростання економіки держави

та суспільного життя важко переоцінити. Система міжбюджетних відносин є важливим засобом впливу на соціально-економічний розвиток регіонів, рівень їх фінансової забезпеченості, зменшення міжтериторіальних диспропорцій. Ефективна і раціональна побудова системи міжбюджетних відносин сприяє досягненню таких цілей, як забезпечення стійкого економічного зростання з рахунок оптимального використання податкового потенціалу кожного з регіонів, зростання якості життя населення, соціального захисту і високого рівня бюджетного забезпечення територіальних спільнот, зміцнення адміністративно-територіальної цілісності країни, підвищення політичної відповідальності, економічної ефективності та прозорості управлінських рішень, результативності функціонування інституту місцевого самоврядування та розвитку стабільної фінансової інфраструктури регіону. Концептуальна основа міжбюджетних відносин в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку представлена на рис. 2.4.

Варто зазначити, що починаючи з 2001 року міжбюджетне вирівнювання в Україні здійснюється на формульній основі з нормативним методом з розрахунку фінансування бюджетних витрат на душу населення¹. Проте на думку багатьох вітчизняних науковців «Формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами» не враховує економічний потенціал регіонів, фактичний стан їх соціального розвитку (рівень освіти, охорони здоров'я), демографічні тенденції, сферу послуг житлово-комунального господарства. Складається ситуація, коли уявне бюджетне вирівнювання фактично породжує дискримінаційні механізми фінансування соціально-економічної сфери в країні².

¹ Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2001 р. № 1195 [Зі змінами та доповненнями]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. – Назва з титулу екрана.

² Теліженко О. М. Принципи і методи інтегральної оцінки соціально-економічного розвитку території / Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста [за загальною редакцією д-ра екон. наук А. О. Спіфанова і д-ра екон. наук Т. О. Васильової]: монографія у 2-х т. – Суми: «ДВНЗ УАБС НБУ», 2009. – Т. 1. – 270 с.

Рисунок 2.4 – Міжбюджетні відносини в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку

Важливим аспектом комплексної діагностики соціально-економічного зростання є кількісна оцінка розмірів фінансового забезпечення. Треба відмітити, в сучасній економічній літературі викладений цілий ряд методичних підходів в яких науковці пропонують різні системи показників, напрямків, критеріїв на підставі яких необхідно проводити відбір індикаторів територіального розвитку.

Структуроформуючими ознаками соціально-економічного стану територій пропонуються показники добробуту і життєвого рівня населення^{1, 2}, що враховують розвиток територій за інвестиційними, фінансовими, зовнішньоекономічними, науково-технічними, структурними ознаками³, показники фінансової забезпеченості регіону⁴; рівня бюджетного фінансування, фінансової самостійності територій за напрямками: податкова самостійність, бюджетна самостійність, самостійність у галузі тарифного регулювання та політики ціноутворення⁵; оцінки ефективності місцевих бюджетів за критеріями економічна ефективність, соціальна ефективність, фінансова продуктивність⁶, оцінки бюджетного потенціалу⁷, індексу людського розвитку⁸.

Враховуючи те, що основним завданням бюджетної політики виступає оптимізація процесу міжбюджетного вирівнювання, забезпечуючи фінансову незалежність, видаткову автономність

---

¹ Курнышев В. В. Концептуальные подходы к снижению экономической, социальной и правовой асимметрии регионов Российской Федерации / В. В. Курнышев // Регион: Экономика и социология. – 1999. – № 2. – С. 3–15.

² Севастьянов Л. И. Индикаторы социально-экономического развития регионов: методические подходы к разработке / Л. И. Севастьянов // Регион: Экономика и социология. – 1996. – № 1. – С. 44–58.

³ Зайцева Л. М. Региональная система управления (организационно-методологический аспект) / Л. М. Зайцева. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1997. – 336 с.

⁴ Сукач О. Методика визначення фінансової забезпеченості регіону / О. Сукач // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 449–453.

⁵ Зенченко С. В. Финансовая обеспеченность региона и современные подходы к ее оценке / С. В. Зенченко // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. – 2009. – № 2 (19). – С. 6–12.

⁶ Алатова Н. В. Оцінка ефективності місцевих бюджетів / Н. В. Алатова // Економіка регіонів. – 2010. – № 4. – С. 15–22.

⁷ Балацький Є. О. Бюджет міста у системі фінансів території : монографія / Є. О. Балацький. – Суми : «ДВНЗ УАБС НБУ», 2011. – 302 с.

⁸ Кузнецов Е. А. Индекс человеческого развития и тенденции его измерения в России и зарубежных странах / Е. А. Кузнецов // Вопросы экономики. – 1999. – № 2. – С. 21–24.

місцевих бюджетів, окремої уваги заслуговують методичні підходи до типологізації регіонального розвитку в основу яких покладено кількісну оцінку фінансової стійкості місцевих бюджетів та фінансову спроможність регіонів^{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10}. Критичний аналіз зазначених наукових праць, представлений в роботі¹¹, дає загальні уявлення про методики оцінки різних сфер територіального розвитку та їх інтегровані показники. Слід зазначити, проаналізовані методики мають як окремі недоліки, так і позитивні, новітні моменти, які доречно використати в подальших дослідженнях. Так, на основі узагальнення методичних підходів у розрізі проблеми дослідження пропонується скористатися методом взаємозалежності між часткою фінансової допомоги місцевим бюджетам (міжбюджетними трансфертами) і рівнем соціально-економічного розвитку регіонів на основі побудови матриці. Методика охоплює декілька етапів. Перший

Боярко І. М. Місцеві бюджети у забезпеченні соціально-економічного розвитку міста : монографія / І. М. Боярко, О. В. Люта, Н. Г. Пігуль. – Суми : ПВКП «Корпункт», 2012. – 92 с.

Захович І. М. Фінансова політика сталого розвитку: методологія формування та механізми реалізації : монографія. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 496 с.

Зелентейчик Н. Ю. Аналітична оцінка стійкості місцевих бюджетів в системі регулювання міжбюджетних відносин / Н. Ю. Зелентейчик // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. – № 8. – С. 305.

Законання місцевих бюджетів на основі положень Бюджетного кодексу України : навч. посіб. / [С. І. Мельник, І. Ф. Щербина, Дж. Хансен та ін.]. – К. : Міленіум, 2002. – 276 с.

Гнатюшева Е. Д., Аверина Л. М., Гимади И. Э. Типология муниципальных образований как инструмент анализа социально-экономического развития территорий. Екатеринбург. – 05 – 64 с.

Камінська І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізм забезпечення монографія / І. М. Камінська, І. М. Вахович; Мін-во освіти і науки України, Луцький національний ун-т. – Л. : «Надстир'я», 2009. – 397 с.

Поляк Г. Б. Финансы : учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. Г. Б. Поляка. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, 07. – 703 с. – ISBN 5-238-01110-5.

Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Старостенко // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 38–47.

Сукач О. Методика визначення фінансової забезпеченості регіону / О. Сукач // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 449–453.

Уманець Л. О. Методичні підходи щодо оцінки рівня фінансової спроможності регіонів / О. Уманець // Ефективна економіка. – 2012. – № 8. – С. 148–155.

Рябушка Л. Б. Міжбюджетні відносини у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону // Л. Б. Рябушка Економічний форум. Науковий журнал Луцького Національного університету. – 2013. – № 1. – С. 116–125.

етап – визначення переліку показників та критеріальних характеристик регіонального розвитку; другий – проведення якісної оцінки вибраних критеріїв та здійснення стандартизації вихідних даних для розрахунку інтегральних показників; третій – розрахунок узагальнюючого інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіону та розрахунок фінансової допомоги (частки міжбюджетних трансфертів), що отримує кожен місцевий бюджет з Державного; четвертий – розрахунок оцінки ефективності системи міжбюджетних відносин; п'ятий – економічна і графічна інтерпретація одержаних результатів (побудова матриці регіонів).

З метою комплексного аналізу соціально-економічного розвитку регіону формування системи показників пропонується проводити за критеріями фінансового, економічного, соціального, інституційно-політичного та демографічного стану (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Система критеріїв та показників розвитку регіону

Критерії	Показники
Фінансовий стан	Фінансова стійкість, достатність, дієздатність місцевого бюджету
Економічний стан	Бюджетна децентралізація за доходами, бюджетне покриття, витрати місцевого бюджету до ВРП, доходи місцевого бюджету до ВРП, інвестиційної привабливості, покриття експорту імпортом, вартість введення в дію основних фондів, обсяг обороту роздрібною торгівлі, обсяг роздрібного товарообороту, ВРП у розрахунку на одну особу
Соціальний стан	Бюджетна результативність, бюджетна залежність, покриття трансфертами видатків місцевих бюджетів, бюджетна забезпеченість, бюджетна результативність за трансфертам, середньомісячна заробітна плата на 1 особу, заборгованість з виплати заробітної плати, рівень безробіття, рівень працевлаштування, кількість дошкільних навчальних закладів, кількість лікарів на 10 тисяч населення, кількість лікарняних ліжок на 10 тисяч населення

Критерії	Показники
Інституційно-політичний стан	Інституційності, виконання бюджетних повноважень, демократії, деконцентрації влади, опозиційної активності, корумпованості регіону, рівня злочинності в регіоні, технологічної готовності, вилучення коштів до державного бюджету
Демографічний стан	Природний приріст населення, кількість померлих дітей у віці до 1 року на 1 тис. осіб, міграційний приріст населення в межах України на 1 тис. осіб, міграційний приріст з-за кордону на 1 тис. осіб, кількість зайнятих в економіці регіону на 1 пенсіонера

Перш за все необхідно акцентувати увагу на критерії фінансового стану, що оцінюється на основі інтегрованих показників: фінансової достатності (наявність у місцевому бюджеті фінансових ресурсів у обсязі, достатньому для задоволення всіх його потреб); фінансової дієздатності (здатність місцевого бюджету забезпечувати ефективне розширене самовідтворення); фінансової стійкості (здатність місцевого бюджету самостійно забезпечувати фінансування програм соціально-економічного розвитку (раहुнок власних доходів)).

Система коефіцієнтів для розрахунку відповідних інтегрованих показників розроблена автором на основі узагальнених показників 1 2 3 4 5 6 7 8 1 2 3 4 5 та власних коефіцієнтів до яких належать:

Апатова Н. В. Оцінка ефективності місцевих бюджетів / Н. В. Апатова // Економіка регіонів. – 2010. – № 4. – С. 15–22.
 Балацький Є. О. Бюджет міста у системі фінансів території : монографія / Є. О. Балацький. – Суми : «ДВНЗ УАБС НБУ», 2011. – 302 с.
 Боярко І. М. Місцеві бюджети у забезпеченні соціально-економічного розвитку міста : монографія / І. М. Боярко, О. В. Люта, Н. Г. Пігуль. – Суми : ПІВКП «Корпункт», 2012. – 92 с.
 Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку: методологія формування та механізми реалізації : монографія. – Луцьк : Надтир'я, 2007. – 496 с.
 Велентейчик Н. Ю. Аналітична оцінка стійкості місцевих бюджетів в системі регулювання міжбюджетних відносин / Н. Ю. Велентейчик // Інноваційна економіка. Український науково-виробничий журнал. 2012. – № 8. – С. 305.
 Зайцева Л. М. Региональная система управления (организационно-методологический аспект) / Л. М. Зайцева. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 1997. – 336 с.
 Зенченко С. В. Финансовая обеспеченность региона и современные подходы к ее оценке / С. В. Зенченко // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. – 2009. – № 2 (19). – С. 6–12.
 Иванов В. В. Теория и практика межбюджетных отношений : монография / И. И. Иванов. Библиотека Российской академии наук, СПб. : БАН; Нестор-История, 2010. – 228 с.

– для розрахунку фінансової достатності місцевого бюджету (середньодушові доходи населення, кредити на душу населення, співвідношення депозитних вкладень та кредитів населення до середньої заробітної плати, частка інвестицій в основний капітал в освіту, на охорону здоров'я та соціальний захист, на комунальні послуги у загальному обсязі ІОК);

– фінансової дієздатності місцевого бюджету (відношення абсолютного приросту доходів місцевих бюджетів до абсолютного приросту витратків місцевого бюджету, співвідношення темпу приросту середньої заробітної плати до темпу приросту прожиткового мінімуму, співвідношення темпу приросту депозитних вкладень на 1 особу до темпу приросту середньої заробітної плати, співвідношення темпу приросту кредитів на 1 особу до темпу приросту середньої заробітної плати, співвідношення темпу приросту середньої заробітної плати до темпу приросту ВРП на 1 особу, співвідношення темпу приросту середньої заробітної плати до темпу приросту доходів на 1 особу, ефективність капіталовкладень в освіту, охорону здоров'я та соціальний захист на комунальні послуги);

– фінансової стійкості місцевого бюджету (рівень доходів населення на 1 особу, коефіцієнт бюджетної допомоги, рівень бюджетної забезпеченості населення, середньодушовий рівень податкової забезпеченості, співвідношення ВРП до податкових доходів, середньодушовий рівень зовнішньо-торгівельного обороту, зовнішньо-торгівельна квота, співвідношення ВРП до інвестицій в основний капітал, співвідношення ВРП до інвестицій в основний капітал в освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, на комунальні послуги).

¹ Игнатъева Е. Д., Аверина Л. М., Гимади И. Э. Типология муниципальных образований как инструмент анализа социально-экономического развития территорий. – Екатеринбург. – 2005. – 64 с.

² Камінська І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія / І. М. Камінська, І. М. Вахович; Мін-во освіти і науки України, Львівський нац. технічний ун-т. – Л.: «Надстир'я», 2009. – 397 с.

³ Обиход Г. О. Методичні підходи щодо оцінки рівня екологічної небезпеки регіонів України / Г. О. Обиход // Ефективна економіка. – 2010. – № 3. – С. 148–155.

⁴ Поляк Г. Б. Финансы: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. Г. Б. Поляка. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юнити-Дана, 2007. – 703 с. – ISBN 5-238-01110-5.

⁵ Стасюк О. М. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності регіонів України / О. М. Стасюк, І. А. Бевз // Економічна політика. – 2010. – № 6. – С. 155–167.

На другому етапі проводиться якісна оцінка критеріїв (табл. 2.6), на основі групування показників в два класи: перший клас – показники, зростання яких позитивно відображається на розвитку регіонів (стимулятори); другий клас – показники, зростання яких негативно відображається на розвитку регіонів (дестимулятори). Для показників-стимуляторів визначається максимальне значення, а для показників-дестимуляторів визначається мінімальне значення, що дозволить отримати матриці стандартизованих коефіцієнтів. На основі отриманих стандартизованих значень за напрямками фінансової достатності, дієздатності та стійкості пропонується розраховувати їх рейтингові оцінки (R_j):

$$R_j = \sqrt[n]{(a_{1j} \cdot a_{2j} \cdot a_{nj})}, \quad (2.1)$$

де a_{nj} – відповідно стандартизовані показник-стимулятор і показник-дестимулятор фінансової достатності, фінансової дієздатності чи фінансової стійкості j -го регіону;

n – кількість стандартизованих показників.

У результаті ранжування кожному бюджету присвоюється певний ранг за принципом максимального значення рейтингової оцінки. Бюджет із найвищим рівнем рейтингової оцінки фінансової достатності, дієздатності чи стійкості отримує перший ранг – перше місце в рейтингу регіонів, а бюджет із найнижчим рівнем рейтингової оцінки – останнє місце. Розрахунок фінансової достатності (I_x), дієздатності (I_y) та стійкості (I_z) місцевого бюджету можливо розрахувати наступним чином:

$$I(X, Y, Z) = \frac{\sum R_{ij}}{k}, \quad (2.2)$$

де $I_{(X, Y, Z)}$ – узагальнюючий індекс фінансової достатності, дієздатності та стійкості регіону;

R_{ij} – рейтингові оцінки фінансової достатності, фінансової дієздатності чи фінансової стійкості j -го регіону за окремими групами індикаторів;

k – кількість груп коефіцієнтів, за якими оцінюються інтегровані показники фінансової достатності, дієздатності і стійкість місцевого бюджету.

Оцінка фінансового стану для кожного регіону здійснюється шляхом середнього арифметичного зважування показників фінансової достатності, дієздатності та стійкості. Алгоритм оцінки критеріальних характеристик економічного, соціального, інституційно-політичного та демографічного стану є аналогічним з оцінкою фінансового стану регіону.

На третьому етапі здійснюється розрахунок інтегрального показника соціально-економічного розвитку за кожним регіоном (X_i), який доречно представити як середнє геометричне оцінки критеріальних характеристик фінансового, економічного, соціального, інституційно-політичного та демографічного стану. Саме розподіл регіонів за рівнем їх соціально-економічного розвитку (кризовий, низький, середній, зростаючий і високий) лежить в основі побудови матриці. Для визначення величини інтервалу кожного рівня можна використати наступну формулу:

$$H = \frac{X_{max} - X_{min}}{N}, \quad (2.3)$$

де X_{max} – максимальне значення інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіону;

X_{min} – мінімальне значення інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіону в сукупності;

N – кількість градацій в матриці розвитку регіонів.

Визначення частки міжбюджетних трансфертів, що надходять до кожного регіону є наступним кроком у побудові матриці розвитку регіонів. Для її розрахунку необхідно визначити загальну суму фінансової допомоги (міжбюджетних трансфертів), що надходить з Державного бюджету всім обласним бюджетам, а також бюджетам м. Києва та м. Севастополь. Частку міжбюджетних трансфертів, що припадає на кожен регіон, визначено як

відношення обсягу фінансової допомоги бюджету регіону до загальної суми фінансової допомоги, що надійшли до всіх обласних бюджетів. Межі інтервалів частки міжбюджетних трансфертів, отриманих регіонами розраховуються також згідно формули (2.3) та класифікуються наступним чином: високий рівень отримання міжбюджетних трансфертів, вище середнього, середній, нижче середнього, низький.

Загальний показник оцінки ефективності системи міжбюджетних відносин розраховується на четвертому етапі методичного підходу:

$$I_{brt} = \frac{\sum \Delta X}{\sum \Delta Y}, \quad (2.4)$$

де I_{brt} – оцінка ефективності системи міжбюджетних відносин;

$\sum \Delta X$ – сумарні зміни (знайдені як різниця інтегрального показника звітного з минулим роком) рівня соціально-економічного розвитку регіону;

$\sum \Delta Y$ – сумарні зміни частки міжбюджетних трансфертів, які отримує бюджет.

Якщо $I_{brt} > 1$, система міжбюджетних відносин ефективна, тобто отриманий приріст рівнів розвитку регіону, більший приросту фінансової допомоги у формі міжбюджетних трансфертів, вплив міжбюджетних трансфертів позитивний; якщо $I_{brt} < 1$, система міжбюджетних відносин не ефективна, тобто приріст рівня міжбюджетних трансфертів перевищує рівень соціально-економічного розвитку регіону, вплив трансфертів негативний, а якщо $I_{brt} < 0$, тобто приріст рівня розвитку регіону відбувається при зниженні рівня надання фінансової допомоги із Державного бюджету (в цьому випадку важко оцінити прямий вплив міжбюджетних трансфертів на рівень соціально-економічного розвитку регіону), або зниження рівня розвитку регіону відбувається при зростанні рівня міжбюджетних трансфертів, що свідчить про неефективне використання міжбюджетних трансфертів.

Практичне застосування даної методики здійснено використавши офіційні статистичні дані за період 2006–2012 років^{1,2,3}. Е табл. 2.7 представлено групування регіонів за рівнем їх соціально-економічного розвитку та рівнем фінансової допомоги (часток міжбюджетного трансферту, що отримує місцевий бюджет : Державного бюджету).

Отримані результати свідчать про те, що майже всі регіони України характеризуються низьким та кризовим рівнем соціально-економічного розвитку. При цьому рівень соціально-економічного розвитку регіонів погіршувався з кожним роком. Так, в 2006 р були відсутні регіони з кризовим рівнем соціально-економічного розвитку, 2007 р. – сім регіонів; 2008 р., 2009 р., 2011 р. – два-надцять; 2010 р. – п’ятнадцять; 2012 р. – двадцять два.

Стабільно кризовий стан соціально-економічного розвитку мали Сумська, Житомирська, Волинська, Кіровоградська області. Стабільно високий рівень соціально-економічного розвитку м. Київ.

Таблиця 2.7 – Групування регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку та рівнем фінансової допомоги за період 2006–2012 років

Соціально-економічний розвиток			Частка міжбюджетних трансфертів		
Регіон / область	Середнє значення	Рівень	Регіон / область	Середнє значення	Рівень
м. Київ	0,597	Високий	Донецька	0,063	Високий
Донецька	0,480	Зростаючий	м. Києва	0,061	
Дніпропетровська	0,434	Середній	Львівська	0,058	

¹ Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2011 рік [Електронний ресурс] Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД). – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/435/?lang=ua> – 17.03.2013. – Назва з титулу екрана.

² Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua> – 19.02.2013 – Назва з титулу екрана.

³ Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstst.gov.ua> – 19.02.2013. – Назва з титулу екрана.

Соціально-економічний розвиток			Частка міжбюджетних трансфертів			
Одеська	0,357	Низький	Харківська	0,047	Вище середнього	
Київська	0,346		Дніпропетровська	0,046		
Запорізька	0,343		Одеська	0,044		
АРК	0,336		Вінницька	0,044		
м. Севастополь	0,336		Луганська	0,041		
Полтавська	0,334		АРК	0,039	Середній	
Львівська	0,333		Івано-Франківська	0,038		
Черкаська	0,327		Хмельницька	0,037		
Харківська	0,322		Кризовий	Закарпатська		0,036
Хмельницька	0,316			Житомирська		0,036
Миколаївська	0,316	Київська		0,036		
Вінницька	0,312	Рівненська		0,034		
Чернівецька	0,305		Запорізька	0,034		
Чернігівська	0,304		Волинська	0,033		
Івано-Франківська	0,303		Черкаська	0,032		
Херсонська	0,297		Тернопільська	0,032		
Луганська	0,296		Полтавська	0,032		
Закарпатська	0,296		Херсонська	0,030		
Рівненська	0,293		Миколаївська	0,029	Нижче середнього	
Тернопільська	0,285		Чернігівська	0,028		
Житомирська	0,278		Сумська	0,028		
Кіровоградська	0,266		Кіровоградська	0,028		
Волинська	0,263	Чернівецька	0,027			
Сумська	0,258		м. Севастополь	0,008	Низький	

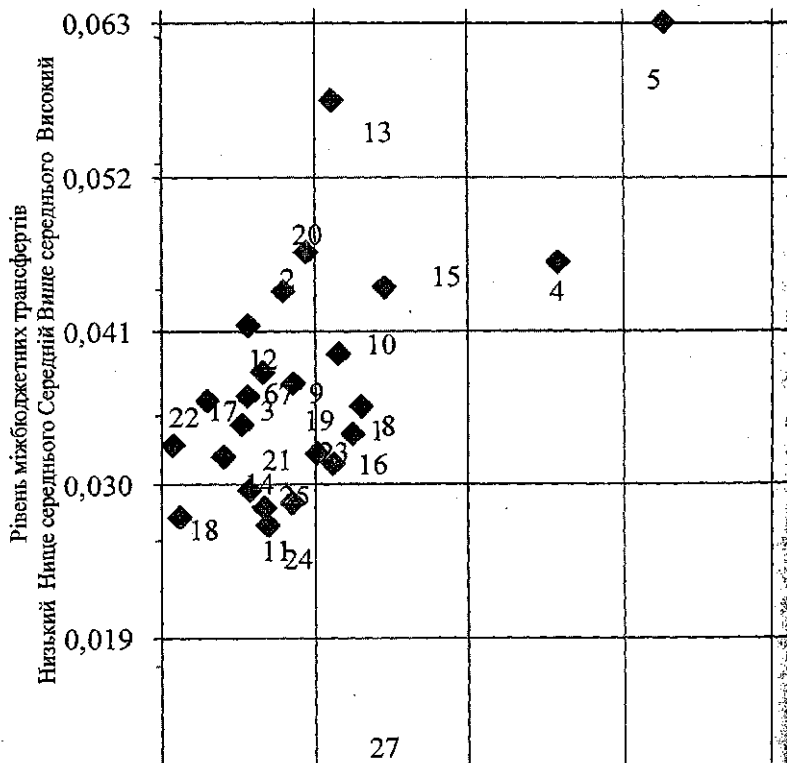
Середній рівень соціально-економічного розвитку в 2006 році мали дванадцять областей, 2007 р. – три; 2008 р. – два; 2009 р. – один; 2010 р. – два; 2011 р. – чотири; 2012 р. – нуль. Донецька та Дніпропетровська області змінювали рівень соціально-економічного розвитку у межах зростаючого та високого. За обсягами надання міжбюджетних трансфертів єдиним регіоном, що характеризується низьким рівнем їх отримання є м. Севастополь. Високий рівень фінансової допомоги впродовж 2006–2012 років

мали Донецька, Львівська області та м. Київ. Вище середнього мали допомогу Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Вінницька, Луганська, Івано-Франківська, Хмельницька області та АРК Рівень нижче середнього – Миколаївська, Чернігівська, Сумська, Кіровоградська, Чернівецька області. Решта областей отримували середній рівень міжбюджетних трансфертів.

Матрицю регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку та рівнем міжбюджетних трансфертів побудовано на основі середніх значень за період 2006–2012 років (рис. 2.5). Графічна інтерпретація дозволяє сформулювати наступні висновки. Збалансований вплив міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток мають м. Київ та Дніпропетровська області. Позитивно впливають міжбюджетні трансферти і на розвиток Донецької області. За результатами побудови матриці відсутній вплив міжбюджетних трансфертів у Сумській, Миколаївській, Кіровоградській, Чернігівській, Чернівецькій областях, а також у м. Севастополь. Решта регіонів мають негативний вплив міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток. Система міжбюджетних відносин не враховує економічний потенціал регіонів, фактичний стан їх соціального розвитку (рівень освіти, охорони здоров'я), демографічні тенденції, сферу послужитово-комунального господарства. Складається ситуація, коли уявне бюджетне вирівнювання фактично породжує дискримінаційні механізми фінансування соціально-економічної сфери регіонів. Отримані результати загального показника оцінки ефективності системи міжбюджетних відносин мають такі значення за 2007/2006 рр. – 0,01; 2008/2007 – 0,16; 2009/2008 – 0,25; 2010/2009 – (-0,26); 2011/2010 – 2,38; 2012/2011 – (-5,99). Тільки в 2011 році система міжбюджетних трансфертів була ефективною. В 2010 році при загальному збільшенні обсягів міжбюджетних трансфертів приріст інтегрованого показника соціально-економічного розвитку регіонів склав (-2,23); в 2012 році навпаки при загальному зменшенні обсягів міжбюджетних трансфертів приріст інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіонів склав 2,67. Отже існуюча система міжбюджетних відносин не стимулює соціально-економічний розвиток регіонів. Причиною зазначеної ситуації є, зокрема, особливості

чинної методики розподілу дотацій. Для вдосконалення системи міжбюджетних відносин доцільно керуватися наступними принципами: при розрахунку трансфертів доцільно враховувати особливості фінансового, економічного, соціального, інституціо-політичного, демографічного стану регіонів; враховувати диференціації рівня соціально-економічного розвитку регіонів, запровадити фінансування довгострокових цільових програм на основі інвестиційних субсидій, що дозволить оцінити перспективи розвитку відповідної галузі в конкретному регіоні; запровадити систему рейтингової оцінки ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади; відповідальність державних та громадських інституцій за цільове та ефективне використання міжбюджетних трансфертів, що передбачає координацію надання зазначених трансфертів з ефективністю реалізації регіональних програм розвитку галузей економіки та соціальної сфери. Пропозиції до стратегічних напрямків соціально-економічного розвитку у розрізі кожного регіону представлено в таблиці 2.8.

Варто відмітити, місцеві бюджети мають спільну задачу – необхідність нарощення власної дохідної бази, а більшість регіонів потребують інноваційної стратегії регіонального розвитку. Необхідно також запровадити політику підтримки регіонів «локомотивів зростання», що забезпечують стійкій ріст економіки. Використання даного методу створить в майбутньому ефект масштабу та агломерації. Саме сукупність регіонів «локомотивів зростання» повинна скласти нову каркасну структуру просторової організації системи міжбюджетних відносин. Нова система міжбюджетних відносин, що враховуватиме роль і функції регіонів «локомотивів-зростання» повинна: забезпечити найбільш ефективну з точки зору капіталізації країни інтеграцію в глобальний ринок, зосереджуючи на своїй території центри управління потоками товарів, фінансів, інформації і людей, центри розробки та реалізації інновацій; за рахунок формування декількох територіально закріплених «локомотивів зростання» сприяти прискореному соціально-економічному розвитку країни, стаючи джерелом нововведень для інших регіонів; передаючи виконання окремих виробничих функцій, забезпечити інфраструктурну, виробничо-технологічну та соціально-культурну єдність країни.

Умовні позначення областей:

1 АР Крим	8 Запорізька	15 Одеська	22 Хмельницька
2 Вінницька	9 Івано-Франківська	16 Полтавська	23 Черкаська
3 Волинська	10 Київська	17 Рівненська	24 Чернівецька
4 Дніпропетровська	11 Кіровоградська	18 Сумська	25 Чернігівська
5 Донецька	12 Луганська	19 Тернопільська	26 м. Київ
6 Житомирська	13 Львівська	20 Харківська	27 м. Севастополь
7 Закарпатська	14 Миколаївська	21 Херсонська	

Рисунок 2.5 – Матриця групування регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку та рівнем міжбюджетних трансфертів

Таблиця 2.8 – Стратегічні напрямки розвитку регіонів

Оцінка розвитку	Регіон	Вид стратегії
Збалансована	м. Київ, Дніпропетровська область	Збереження рівня соціально-економічного розвитку. Максимально раціонально розподіляти й ефективно використовувати фінансові ресурси; рівень трансфертів є оптимальним для подальшого соціально-економічного розвитку, доцільно розвивати дієздатність та стійкість (нарощення власних доходів), удосконалювати достатність місцевих бюджетів
Позитивна	Донецька область	Оптимізаційна. Максимально можливе ефективне використання ресурсів бюджету, прогнозування варіантів подальшого соціально-економічного росту урахуванням фінансового, економічного, соціального, інституційно-політичного стану регіону
Відсутня	м. Севастополь Сумська, Миколаївська, Кіровоградська, Чернігівська, Чернівецька області	Інноваційна. Миколаївська та Чернівецька області повинні забезпечити фінансову достатність та стійкість, цьому сприятиме існуючий рівень дієздатності місцевих бюджетів. м. Севастополь, Сумська, Кіровоградська та Чернігівські області мають забезпечити всі ресурсні аспекти фінансової спроможності (нарощення власної бази), запровадити фінансовий моніторинг, бенчмаркінг та середньострокове планування видатків місцевих бюджетів). Необхідним є формування сприятливого інвестиційного клімату (доцільно збільшити обсяги фонду розвитку за рахунок інвестиційних субвенцій з Державного бюджету, реалізовувати інвестиційно-привабливі проекти), активно використовувати прикордонний стан регіону

Оцінка розвитку	Регіон	Вид стратегії
Негативна	АРК, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, та ін.	Протекційна. Вінницька, Київська, Львівська, Одеська, Тернопільська, Хмельницька області потребують збільшення фінансової достатності та стійкості, цьому сприятиме існуючий рівень дієздатності. АРК, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Полтавська, Рівненська, Харківська, Херсонська та Черкаська області мають нарощувати фінансову достатність, дієздатність та стійкість. Необхідність підвищення рівня економічного стану регіонів за рахунок згортання нерентабельних і застарілих виробництв, технічне переозброєння економіки регіону. Удосконалення системи міжбюджетних відносин на основі врахування фінансової інфраструктури регіону, економічного потенціалу регіонів, фактичного стану соціального розвитку

Дослідження на основі реальних статистичних та фінансових показників соціально-економічного розвитку регіонів має практичне значення, оскільки дозволяє виділити основні проблеми існуючого механізму міжбюджетних відносин та розробити відповідні заходи та інструменти до підвищення оцінки ефективності регулювання соціально-економічних процесів в регіонах (табл. 2.9). Для підвищення ефективності міжбюджетних відносин доцільно здійснити заходи щодо створення фінансово спроможних адміністративно-територіальних одиниць; підвищення інноваційної складової місцевих бюджетів; запровадження механізмів стимулювання економічної активності органів місцевого самоврядування з метою самозабезпечення та збільшення фінансової стійкості місцевих бюджетів; підвищення ефективності та дієвості внутрішнього фінансового контролю та системи бюджетного моніторингу в регіонах.

Таблиця 2.9 – Шляхи підвищення оцінки ефективності механізму міжбюджетних відносин

Завдання механізму	Інструменти реалізації	Критерій оцінки ефективності
Зменшення регіональної поляризації	Удосконалення системи міжбюджетних відносин на основі врахування фінансової інфраструктури, економічного потенціалу регіонів, фактичного стану соціального розвитку. Запровадження фінансового моніторингу місцевих бюджетів, бенчмаркінгу та середньострокового планування видатків	Розмах асиметрії показників соціально-економічного розвитку регіонів
Зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів	Забезпечення фінансової стійкості, достатності та дієздатності місцевих бюджетів. Запровадження додаткових податкових повноважень місцевих органів влади до регулювання бюджетоутворюючих податків (ПДФО, ПДВ, податок на прибуток)	Ріст бюджетної забезпеченості, результативності та фінансової незалежності, збалансованості місцевих бюджетів
Стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів	Підтримка програм соціально-економічного розвитку регіонів із застосуванням інвестиційних субсидій. Заохочення до економічного росту через участь у тендерах Державного фонду регіонального розвитку	Темп росту фінансової спроможності місцевих бюджетів Темп росту ВРП Темп росту інвестицій в основний капітал в освіту, на охорону здоров'я, соціальний захист, на комунальні послуги

Висновки. На сучасному етапі переосмислення напрямків реформування бюджетних відносин дійсно є необхідною умовою в діяльності центральних та місцевих органів влади. При цьому побудова сучасної моделі міжбюджетних відносин повинна бути спрямована на підтримку соціально-економічного стану

регіонів, інституційного розвитку місцевого самоврядування, політичної відповідальності в бюджетному просторі, щоб максимально використати конкурентні переваги кожного окремого регіону.

Питання коригування механізмів надання фінансової допомоги регіонам України з метою підвищення її ефективності; створення стимулів з нарощування дохідної бази місцевих бюджетів; вдосконалення системи розмежування видаткових зобов'язань між рівнями бюджетної системи залишаються пріоритетними напрямками бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин.

Тому оцінка ефективності системи міжбюджетних відносин та її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів вимагає проведення комплексної діагностики, на основі запровадження науково обгрунтованого методичного інструментарію, що враховує фінансові, економічні, соціальні, інституційно-політичні, демографічні особливості регіонів, дозволяє виявити регіональні проблеми та їх причини, визначити потреби та резерви регіону, а також визначити напрямки стратегічного розвитку.

2.3. Вплив державного боргу на макроекономічні тенденції розвитку

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, у світі поступово відбувається зростання сумарного обсягу непогашених міжнародних боргових зобов'язань, що спричинено, по-перше, розмірами державних запозичень, по-друге, нерациональним використанням залучених ресурсів та неефективним управлінням державним боргом, що спричиняє падіння світових фондових індексів, дестабілізацію національних валютних систем, погіршення інвестиційного клімату та деструктуризацію реального сектору виробництва. На нашу думку, процес залучення додаткових коштів зі світового ринку позикових капіталів, за останні роки став проблемою глобального масштабу. Можливість обслуговування державного зовнішнього боргу є однією із ключових факторів макроекономічної стабільності будь-якої країни, адже від стану боргової безпеки залежить бюджетна дієздатність держави. Тому, враховуючи вплив процесів глобалізації світової економіки, нашій державі необхідно забезпе-